

İbn Teymiyye'nin Hz. Mehdi Hakkındaki Görüşlerinin Tenkidi

Dr. Vahid Hürşidi

Giriş

Mehdilik ilkesine ve vadedilen Mehdi'nin (a.f) küresel ve adil hükümetine itikat Şiilere mahsus özelliklerden değildir. Bilakis bu meselede Ehl-i Sünnet'in görüşü de Şia'yla aynıdır. Ehl-i Sünnet'in kitaplarında geçen Peygamber'in Mehdilik hususundaki çok sayıda rivayeti, onları Mehdilik rivayetlerinin sıhhat ve tevatürünü ikrara mecbur bırakmıştır.¹ Bu makalede, Vahhabiliğin fikrî lideri sayılan İbn Teymiyye'nin İmam Mehdi (a.f) hakkındaki görüşünü tahkik ve tenkit etmeyi ve onun İmam Mehdi (a.f) konusundaki inancının ne olduğuna bakmayı amaçlıyoruz. İbn Teymiyye kitaplarında Mehdiliğin hangi meselelerini ele almıştır? İbn Teymiyye'nin Şiilere düşmanlığı gözönünde bulundurulduğunda Şia'nın Mehdilik inancı hakkındaki görüşü nedir? Vahhabiler bu hususta İbn Teymiyye'nin sözlerine istinat ederek kitaplarla, propagandayla, makaleler, uydular ve internet siteleriyle Şia'nın Mehdilik inancını hedef almakta

ve vadedilen Mehdi'nin varlığını inkâr etmektedir. Bu nedenle İbn Teymiyye'nin bu mevzuda ortaya attığı şüpheleri tahkik ve tenkit etme zorunluluğu vardır.

İbn Teymiyye'nin Mehdilik Hadisleri Hakkındaki İnancı

Minhacu's-Sünne, İbn Teymiyye'nin en meşhur kitaplarından ve Allame Hillî'nin *Minhacu'l-Kerame*'sini tenkit amacıyla yazılmıştır. İbn Teymiyye, *Minhacu'l-Kerame*'de Ehl-i Sünnet'in kitaplarından aktarılmış, sadece İmam Mehdi'ye (a.f) tatbik edilen, Hazret'in küresel ve adil zuhurunu, kıyamını müjdeleyen Mehdilik hadisleriyle² karşılaştığında bu rivayetlerin sıhhatini itiraf etmekten başka çaresi kalmamıştır. İbn Teymiyye bu konuda şöyle der: "Mehdi'nin hurucuna hüccet gösterilen hadisler sahih rivayetlerdir."³

Sözünün devamında, Hz. Fatıma'nın (s.a) evlatlarından olan İmam Mehdi'nin

¹ Askalanî, İbn Hacer: *Fethu'l-Bari Şerhi Sahihi'l-Buhari*, c. 6, s. 493; Heytemi, İbn Hacer, *el-Savaiku'l-Muharrrika*, c. 2, s. 480.

² Hillî, Hasan b. Yusuf, *Minhacu'l-Kerame*, s. 177.

³ İbn Teymiyye, Ahmed, *Minhacu's-Sünneti'n-Nebeviyye*, c. 8, s. 254.

(a.f) nesebi⁴ ve onun küresel ve adil kıyamı⁵ hakkındaki birkaç rivayeti zikretmiş ve şöyle demiştir: “Hz. Mehdi (a.f) hakkındaki rivayetler meşhurdur.”⁶ Aynı şekilde *Hukuku Âlu'l-Beyt* kitabında Mehdilik hususundaki rivayetleri nakletmiş ve şöyle demiştir: “Nebevî hadislerin âlimleri, hafızları ve muhakkikleri, Peygamber'in (s.a.a) gelişini müjdelediği Mehdi rivayetlerini nakletmiştir.”⁷

İbn Teymiyye yalnızca Mehdilik rivayetlerine dayanmakla kalmamış, Mehdi'ye itikat ilkesini de kabul etmiştir. Hatta Mehdilik meselesini inkâr edenlerle karşılaştığında onlara sert biçimde ilmî mukabelede bulunmuş, delillerini eleştiriye tabi tutmuş ve Mehdilik akidesini savunmuştur. Mehdilik inancını inkâr edenler, Peygamber'in (s.a.a) “لا مهدي إلا عيسى بن مريم” *İsa b. Meryem dışında Mehdi yoktur.*⁸ buyduğu rivayeti delil göstererek Mehdi'nin İsa olduğuna inanmaktadır. Bu sözün neticesi, Peygamber'in (s.a.a) Ehl-i Beyt'inden Mehdi'nin (a.f) varlığının inkâr edilmesidir. İbn Teymiyye bu kişiler karşısında sert tavır takınmış ve bu rivayetin zayıf olduğunu

belirtmiştir.⁹ Onun inancına göre, Mehdilik rivayetini¹⁰ inkâr eden taife hataya düşmüştür. Bu rivayetin ravisi Muhammed b. Cündî meçhul bir şahıstır ve güvenilir değildir. Nitekim İbn Teymiyye¹¹ ve Sicistanî¹², meşhur muhaddis¹³, İbn Kayyim¹⁴, Molla Ali Kârî¹⁵, Beyhakî, Hâkim¹⁶ ve el-Albânî¹⁷ gibi başkaları onu zayıf kabul etmiş ve bu rivayetin zayıf olduğuna hükmetmişlerdir.

Dolayısıyla İbn Teymiyye Mehdilik rivayetlerinin sıhhat ve şöretini dile getirecek Peygamber'in (s.a.a) Ehl-i Beyt'inden Mehdi'yi inkâr edenlerin delillerini eleştirmiş ve Mehdilik meselesindeki kendi tavrını açığa vurup ispatlamıştır. Ona göre, geliş müjdelenen Mehdi, Ehl-i Beyt'ten ve Hz. Zehra'nın (s.a) evlatlarındandır. Vahhabiler de İbn Teymiyye'ye tâbi olarak Mehdilikle ilgili hadislerin sıhhat ve tevatürünü itiraf etmişlerdir. Vahhabilerin güvendiği ünlü muhaddis el-Albânî Mehdilik akidesini inkâr etmeyi, Allah'ın ulûhiyetini inkâr gibi görmüştür.¹⁸ Vahhabilerin baş müftüsü Bin Baz da İmam Mehdi'yle (a.f) ilgili rivayetleri manevi mütevatir kabul etmiş ve şöyle demiştir: “Bu baktaki rivayetler çoktur ve müstefiz seviyesindedir.”¹⁹

⁴ Ebu davud, Süleyman, *Sünenu Ebi Davud*, c. 4, s. 107.

⁵ İbn Teymiyye, Ahmed, a.g.e., c. 8, s. 255.

⁶ A.g.e., c. 4, s. 95.

⁷ A.g.y., *Hukuku Âli'l-Beyt*, s. 51.

⁸ İbn Mace, Muhammed b. Yezid, *Sünenu İbn Mace*, c. 2, s. 1340.

⁹ İbn Teymiyye, Ahmed, *Minhacu's-Sünneti'n-Nebeviyye*, c. 4, s. 101-102.

¹⁰ İbn Teymiyye'nin kastettiği, Mehdi'nin Ehl-i Beyt'ten olduğuna delalet eden rivayetlerdir.

¹¹ İbn Teymiyye, Ahmed, a.g.e., c. 8, s. 256.

¹² Bkz: Ebrî Sicistanî, Muhammed b. Hasan, *Menakubu'l-İmami's-Şafî*, s. 95.

¹³ Bkz: İbn Asakir, Ali b. Hasan, *Tarihu Medineti Dimeşk*, c. 52, s. 339.

¹⁴ Bkz: İbn Kayyim, Muhammed b. Ebibekr, *el-Menaru'l-Münif fi's-Sahihî'd-Daif*, s. 142.

¹⁵ Bkz: Kârî, Ali, *Mirkatu'l-Mefatih*, c. 10, s. 101.

¹⁶ Bkz: Mebar Kefurî, Muhammed Abdurrahman, *Tuhfetu'l-Ehuzî*, c. 6, s. 402.

¹⁷ Bkz: Elbanî, Nasiruddin, *Silsiletu'l-Ehadisi'd-Daifa ve'l-Mevdua ve Eseruha's-Seyyiu fi'l-Ümme*, c. 1, s. 175.

¹⁸ A.g.y., *Silsiletu'l-Ehadisi's-Sahihî ve Şey'un min Fikhihi ve Fevaidiha*, c. 4, s. 43.

¹⁹ İbn Baz, Abdulaziz b. Abdullah, *Mecmu Fetava Allame Abdulaziz b. Baz*, c. 4, s. 97.

Vahhabiler de İbn Teymiyye'ye tâbi olarak Mehdi'likle ilgili hadislerin sıhhat ve tevatürünü itiraf etmişlerdir. Vahhabilerin güvendiği ünlü muhaddis el-Albânî Mehdi'lik akidesini inkâr etmeyi, Allah'ın ulûhiyetini inkar gibi görmüştür. Vahhabilerin baş müftüsü Bin Baz da İmam Mehdi'yle (a.f) ilgili rivayetleri manevi mütevatir kabul etmiş ve şöyle demiştir: “Bu baktaki rivayetler çoktur ve müstefiz seviyesindedir.”

İbn Teymiyye'ye Göre İmam Mehdi'nin Babasının Adı

İbn Teymiyye, Ebu Davud'un Allah Rasülü'nden (s.a.a) naklettiği:

”لو لم يبق من الدنيا إلا يوم لطول الله ذلك اليوم حتى يخرج فيه رجل مني أو من اهل بيتي يواطئ اسمه اسمي و اسم أبيه اسم أبي يملأ الأرض قسطاً و عدلاً كما ملئت جوراً و ظلماً“

“Eğer dünyanın ömründen bir gün dahi kalacak olsaydı, Allah o günü, benden veya ehl-i beytimden biri olup ismi benim ismim, babasının ismi babamın ismiyle aynı olan, yeryüzünü tıpkı zulüm ve haksızlıkla dolduğu gibi insaf ve adaletle dolduracak olan biri huruç edinceye kadar uzatırdı.”²⁰

Bu rivayete istinat ederek;

”اسم أبيه اسم أبي“, “*Babasının adı babamın adıdır.*”²¹ cümlesinin İmam Mehdi'nin (a.f) babasının adının Abdullah olduğuna delalet ettiğine inanmaktadır. Bu hususta,

²⁰ Ebi Davud, Süleyman, a.g.e., c. 4, s. 106.

²¹ İbn Teymiyye, Ahmed, a.g.e., c. 4, s. 95.

Şiilerin, İmam Mehdi'nin (a.f) babasının adının İmam Hasan Askerî (a.s) olduğu iddiasını reddederek Şiileri, yalanlarıyla çelişmesin diye Allah Rasûlü'nün rivayetinden "اسم أبيه اسم أبي" cümlesini çıkarmakla itham etmiştir. Sözünün devamında şöyle der:

"Bir grup da rivayeti tahrif etmiş ve demiştir ki: Mehdi'nin ceddî Hüseyin ve dedesinin künyesi Ebu Abdullah'tır. Oysa Allah Rasûlü'nün rivayetinin manası şudur ki, Mehdi'nin ismi Muhammed b. Abdullah'tır ve ismi künyesi yapılmıştır."²²

Bu Görüşün Tenkidi

İbn Teymiyye'nin bu iddiasına cevabımızı birkaç nokta halinde beyan edeceğiz:

a) İbn Teymiyye'nin istinat ettiği rivayet "اسم أبيه اسم أبي" cümlesi olmaksızın²³ Ehl-i Sünnet'in en eski kaynaklarında Hz. Ali (a.s)²⁴, İbn Mesud²⁵, Ebu Hureyre, Huzeife²⁶, İbn Abbas²⁷, Ebu Said Hudrî²⁸ ve Ümmü Seleme gibi sahabelerden sahih senedle²⁹ nakledilmiştir. Bu sahabelerden sahih senedle nakilde "اسم أبيه اسم أبي" cümlesinin olmaması rivayetin aslında bu cümlelerin bulunmadığını ve rivayete sonradan eklendiğini göstermektedir. Nitekim Sicistani³⁰ ve Genci Şafîi de bu noktaya işaret ederek hadisin ravisi tarafından rivayete ilave edildiğini, yani "zâide" olduğunu belirtmiştir.³¹

²² Bkz: A.g.e., c. 8, s. 254-260.

²³ Babasının adı, babamın adının aynıdır.

²⁴ Bkz: Ebu Davud, Süleyman, a.g.e., c. 4, s. 108.

²⁵ Bkz: A.g.e., s. 505; Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, c. 10, s. 131, h. 10208.

²⁶ Bkz: Makdisî, Yusuf b. Yahya, *Akdu'd-Dürer fi Ahbari'l-Muntazır*, s. 82.

²⁷ Bkz: Şaşî, Ebu Said, *Müsnedu's-Şaşî*, c. 2, s. 111, h. 636.

²⁸ Bkz: Mervezî, Naim, *Kitabu'l-Yakin*, c. 1, s. 368, h. 1080.

²⁹ Bkz: Ebu Davud, Süleyman, a.g.e., c. 4, s. 505.

³⁰ Ebrî, Muhammed . Hüseyin, a.g.e., s. 96.

³¹ Gencî Şafîi, Muhammed, *el-Beyan fi Ahbari Sahibi'z-Zaman*, s. 483.

³² A.g.e., s. 485.

³³ Suudî, Rebi' b. Muhammed, *el-Şiatu'l-İmamîyyeti'l-İsna Aşerîyye fi Mizani'l-İslam*, s. 307.

Bu nedenle İbn Teymiyye'nin dayandığı rivayet muteber değildir.³²

b) Meşhur Vahhabi yazarlardan Şeyh Rebi b. Muhammed Suudî bu rivayeti uydurma kabul etmiş ve bunu Muhammed b. Abdullah Nefs-i Zekiyye'nin takipçilerinin uydurduğunu öne sürmüştür. Zira onun beklenen Mehdi olduğu meşhur şöhret kazanmıştı.³³

Dolayısıyla "اسم أبيه اسم أبي" cümlesi olmaksızın nakledilen rivayetlerin sahih tarihi vardır ve istifaze seviyesine varmaktadır. Şiilerin kendi iddiasını ispat için rivayeti tahrif ettiği iddiası bâtil bir iddiadır ve yalandır. Şiilerin görüşü, Ehl-i Sünnet'in, fazlalık cümlelerin yeralmadığı rivayet grubuna uygundur.

İbn Teymiyye'ye Göre İmam Mehdi'nin Nesebi

Belirtildiği gibi, İbn Teymiyye, Mehdi'nin Hz. Zehra'nın (s.a) neslinden olduğuna inanmaktadır. Fakat Hz. Mehdi'nin (a.f) Hz. Zehra'nın (s.a) hangi çocuğunun neslinden geldiğinde Şia ile görüş ayrılığı içindedir. O, İmam Mehdi'nin (a.f) nesebinin İmam Hüseyin'e (a.s) vardığına inanan Şiilerin aksine, vadedilen Mehdi'nin, İmam Hüseyin'in (a.s) değil, İmam Hasan'ın (a.s) evlatlarından olduğunu savunmaktadır. İbn

Teymiyye, görüşünü dile getirirken Hz. Ali'den (a.s) bir rivayete istinat eder. Orada Hz. Mehdi'nin (a.f), Hüseyin b. Ali'nin (a.s) değil, Hasan b. Ali'nin (a.s) neslinden geldiği geçmektedir.³⁴ İbn Teymiyye'nin kastettiği rivayet³⁵, Ebu Davud'un Sünen'inde naklettiği rivayettir:

Ebu İshak anlatır: Ali (a.s) oğlu Hasan'a bakarken dedi ki: "Bu oğlum seyyiddir. Onun adını Allah Rasülü koyduğu gibi, onun neslinden Peygamberinizle aynı adı taşıyan, sireti ve ahlakı ona benzeyen, ama görünüşünde benzerlik olmayan bir evlat gelecektir." Sonra yeryüzünü adaletle dolduracağından bahseden bu kıssayı nakletti.³⁶

Bu rivayet hususunda dikkat çekici olan, Ehl-i Sünnet'ten bazı âlimlerin, Peygamber'in (s.a.a) "إِن ابْنِي هَذَا سَيِّدٌ كَمَا سَمَاهُ النَّبِيُّ" cümlesinden muradının İmam Hasan (a.s) olduğunu ispatlamak için şu rivayete sarılmasıdır: Peygamber (s.a.a) minberin üstünden İmam Hasan'a (a.s) baktı ve şöyle buyurdu:

"إِبْنِي هَذَا سَيِّدٌ وَ لَعَلَّ اللَّهُ أَنْ يُصْلِحَ بِهِ بَيْنَ
فِتْنَتَيْنِ مِنْ مُسْلِمِينَ"³⁷,

"Bu çocuğum seyyiddir. Umulur ki Allah onun eliyle Müslümanların iki büyük ordusu

(İmam Hasan aleyhisselam ve Muaviye'nin ordusu) arasında sulh icat eder."³⁸

Molla Ali Kârî³⁹, Azim Âbâdî⁴⁰, İbn Teymiyye⁴¹ bu rivayetle istidlalde bulunup Peygamber'in (s.a.a) Ebi Davud rivayetinde İmam Hüseyin'i (a.s) değil, İmam Hasan'ı (a.s) kastettiğini savunmuş ve sonra Mehdi'nin İmam Hasan'ın (a.s) zürriyetinden olacağı sonucunu çıkarmışlardır.

İbn Teymiyye'nin Delilinin Tenkidi

İbn Teymiyye'nin ve diğer Ehl-i Sünnet ulemanın, Mehdi'nin (a.f) İmam Hasan'ın neslinden olduğunu ispatlamak için istinat ettiği rivayette onun itibarını düşürecek sorunlar vardır. Bu sorunlar şu şekildedir:

1. Ebu Davud rivayetinin senedinde iki müşkül vardır:

a) Ebu Davud senedin başında "Bana Harun'dan nakledildi." der. Ama bu rivayeti ona Harun'dan kimin naklettiğini belirtmez. Öyleyse rivayet bu yönden zayıftır. Çünkü isnadda muallaklık⁴² vardır.

b) Hz. Ali'den (a.s) nakledilen bu rivayetin ravisi, Müminlerin Emiri'ni sadece bir kez görmüş olan Ebu İshak Amr b. Abdullah Sebî'dir. Bu sebeple Ehl-i Sünnet

³⁴ İbn Teymiyye, Ahmed, a.g.e., c. 4, s. 95.

³⁵ A.g.e., c. 8, s. 255.

³⁶ Ebu Davud, Süleyman, a.g.e., c. 4, s. 108, h. 4290.

³⁷ Buharî, Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l-Buharî*, c. 3, s. 1328.

³⁸ Bu rivayet hususunda dikkat edilmesi gereken nokta şudur ki, bu rivayet, bizzat Buharî'nin Muaviye'nin saldırgan güruh olduğu hakkında Peygamber'den naklettiği 6 rivayetle çelişmektedir. Hazret-i Peygamber şöyle buyurur: "وَيُخِ عَمَّارٌ تَقْتُلُ الْفِتْنَةَ الْبَاغِيَةَ يَدْعُوهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ وَيَدْعُونَهُ إِلَى النَّارِ", "Vah Ammar. Şerli bir güruh (Muaviye ve taraftarları) onu öldürecek. Ammar onları cennete çağıracak ve onlar da Ammar'ı ateşe çağıracaklar." (A.g.e., c. 1, s. 172).

³⁹ Kârî, Ali, a.g.e., c. 10, s. 101.

⁴⁰ Azimâbâdî, Muhammed Şems, *Avnu'l-Ma'bud Şerhi Süneni Ebi Davud*, c. 11, s. 257.

⁴¹ İbn Teymiyye, Ahmed, *Hukuku Âli'l-Beyt*, s. 53.

⁴² Senedinin sonunda bir ravinin düştüğü hadise muallak hadis denir.

uleması bu rivayeti munkatı ve itibar bakımından sâkât kabul etmiştir.

İbn Haldun rivayetin senedindeki bu iki sorun nedeniyle hadisi munkatı saymış ve şöyle demiştir: Her ne kadar Ebu İshak Sebî' den Sahih-i Buhari ve Müslim'de rivayet nakledilmişse de ömrünün sonlarında karıştırmaya başlamıştı. Onun Hz. Ali'den (a.s) rivayeti ve Ebu Davud'un Harun'dan rivayeti de munkatıdır.⁴³ Mebar Kefurî bu rivayeti zikretmiş ve zeylinde rivayetin senedi hakkında Munzurî'den, rivayetin munkatı olduğunu ve Ebu İshak Sebî'nin Hz. Ali'yi (a.s) sadece bir kez gördüğünü söylediğini nakletmiştir.⁴⁴ Aynı şekilde Albanî de yukarıdaki rivayeti birkaç bakımdan zayıf kabul ederek şöyle demiştir: Ebu Davud'un üstadının adı bu rivayette zikredilmemiştir. Öyleyse o meçhuldür. Zaten Ebu İshak gibi karıştıran biriydi. On dan rivayet nakleden Şuayb b. Halid ise Ebu İshak'ın karıştırmaya başlamasından sonra ondan rivayet nakletmiştir⁴⁵, karıştırmasından önce değil. Elbanî, Daif-i Sünen-i Ebi Davud kitabında "Bu rivayet zayıftır." der.⁴⁶ Yine o, *Mişkâtü'l-Mesabih* kitabında yaptığı tahkikte Ebu Davud'un rivayetini zayıf göstermiştir.⁴⁷

2. Aralarında Cezerî Şafî'nin de bulunduğu Ehl-i Sünnet ulemanın aktardığına göre aynı rivayet Ebu Davud'un Sünen'inde nakledilmiştir. Orada "نظر إلى إبنه"

الحسن "Oğlu Hasan'a baktı" yerine "نظر إلى إبنه الحسين" "Oğlu Hüseyin'e baktı" cümlesi geçmektedir. Cezerî bu nakle güvenererek şöyle der: Sahih görüş şudur ki, Hz. Mehdi (a.f) Hüseyin b. Ali'nin (a.s) neslindedir.⁴⁸ Yine Mehdi'nin İmam Hüseyin'in (a.s) neslinden olduğunu tespit eden birçok rivayet vardır.

3. İbn Teymiyye'nin *Minhacü's-Sünne*'de İmam Mehdi'nin (a.s) nesebi hakkında Ebu Davud'un rivayetine istinat etmesi, *Muhtasaru'l-Fetâvâ'l-Mısriyye li-İbni Teymiyye* kitabında ondan nakledilenle çelişmektedir. Çünkü İbn Teymiyye'nin Mısır'daki fetvalarına yer veren *Muhtasaru'l-Fetâvâ'l-Mısriyye li-İbni Teymiyye* kitabının yazarı Şeyh Muhammed b. Ali Ba'lî Hanbelî, İbn Teymiyye'nin Mehdilik hadislerinin sahih ve hasen olduğunu söylediğini aktardıktan sonra ondan bir rivayet nakleder. Bu rivayete göre Hz. Ali (a.s) şöyle buyurmuştur: Mehdi, Hüseyin'in (a.s) evlatlarındandır.⁴⁹

4. Mehdi'nin İmam Hüseyin'in (a.s) neslinden olduğunu söyleyen rivayet ile Hazret'in İmam Hasan'ın (a.s) neslinden olduğunu tespit eden rivayet şu şekilde uzlaşılabilir: İmam Mehdi (a.s) baba tarafından İmam Hüseyin (a.s) neslinden ve ann tarafından İmam Hasan (a.s) neslindedir. Peygamber'in (s.a.a) buyurduğu hüküm de bunu teyit eder:

⁴³ İbn Haldun, Abdurrahman, *Mukaddimetü İbn Haldun*, c. 1, s. 314.

⁴⁴ Mebar Kefurî, Muhammed Abdurrahman, a.g.e., c. 6, s. 403.

⁴⁵ Elbanî, Nasiruddin, *Silsiletü'l-Ehadisi'd-Daifâ ve'l-Mevdua ve Eseruha's-Seyyü fi'l-Ümme*, c. 13, s. 1097.

⁴⁶ A.g.y., *Daifu Süneni İbn Ebi Davud*, s. 350, h. 4290.

⁴⁷ Tebrizî, Muhammed b. Abdullah, *Mişkâtü'l-Mesabih*, c. 3, s. 186.

⁴⁸ Cezerî, Şemsuddin, *Esna'l-Metalib fi Menakibi'l-İmam Ali*, s. 130.

⁴⁹ Bedruddin, Muhammed b. Ali Hanbelî Ba'lî, *Muhtasaru'l-Fetava'l-Misriyye*, c. 1, s. 250.

İbn Teymiyye'nin Minhacu's-Sünne'de İmam Mehdi'nin (a.s) nesebi hakkında Ebu Davud'un rivayetine istinat etmesi, Muhtasaru'l-Fetâvâ'l-Mısıryye li-İbni Teymiyye kitabında ondan nakledilenle çelişmektedir. Çünkü İbn Teymiyye'nin Mısırdaki fetvalarına yer veren Muhtasaru'l-Fetâvâ'l-Mısıryye li-İbni Teymiyye kitabının yazar Şeyh Muhammed b. Ali Ba'li Hanbelî, İbn Teymiyye'nin Mehdilik hadislerinin sahih ve hasen olduğunu söylediğini aktardıktan sonra ondan bir rivayet nakleder. Bu rivayete göre Hz. Ali (a.s) şöyle buyurmuştur: Mehdi, Hüseyin'in (a.s) evlatlarındandır.

“Ey Fatıma, beni hakla gönderene yemin olsun bu ümmetin Mehdi'si Hasan ve Hüseyin'dendir (a.s).”⁵⁰

İbn Teymiyye'nin, Mehdi'nin (a.s) İmam Hasan'ın (a.s) neslinden olduğunu ispatlamak için Ebi Davud'un rivayetine istinadı, bu dayanmayı imkansızlaştıran ciddi sorunlarla karşı karşıyadır.

İbn Teymiyye'nin İmam Askerî'nin Çocuk Sahibi Olması Hakkındaki Görüşü

İbn Teymiyye, İmam Askerî'nin (a.s) kısır olduğu ve çocuğu bulunmadığı şüphesini ortaya atarak Şia'nın beklediği Mehdi'nin varlığını inkar etmekte ve bu konuda şöyle demektedir:

Muhammed b. Cerir Taberî, Abdalbaki b. Kâni' ve diğer nesep ve tarih âlimleri,

[İmam] Hasan b. Ali Askerî'nin [aleyhis-selam] çocuğu bulunmadığını nakletmiştir. Ama İmamiyye onun çocuğu olduğunu ve küçük yaşta Samerra'da bir evin bodrumuna girdiğini hayal eder. Bazı Şiiler onun bu sırada iki yaşında olduğunu söyler. Bazılarına göre üç yaşındaydı. Diğer bir grup da beş yaşında olduğunu savunur.⁵¹

Vahhabiler de İbn Teymiyye'yi izleyerek İmam Hasan Askerî'nin (a.s) kısır olduğundan bahsetmiş ve bundan şu neticeyi çıkarmıştır: Şiilerin İmam Mehdi'nin (a.f) mevcut bulunduğu hakkındaki inancı boş ve hayali bir itikaddır.⁵²

Bu Görüşün Tenkidi

İbn Teymiyye'nin İmam Hasan Askerî'nin (a.s) çocuk sahibi olmadığı iddiasını şu şekilde tenkit edeceğiz:

⁵⁰ Taberanî, Ebulkasım, a.g.e., c. 3, s. 57; Makdisî, Yusuf b. Yahya, *Akdu'd-Dürer fi Ahbari'l-Muntazır*, s. 152: “والذى بعثني بالحق، إن منهم مهدي هذه الأمة” “Beni hak üzere peygamber kılanı andolsun ki onların içerisinde bu ümmetin mehdisi bulunmaktadır.”

⁵¹ İbn Teymiyye, Ahmed, a.g.e., c. 4, s. 87; a.g.y., *Kütüb ve Resail ve Fetava Şeyhulislam İbn Teymiyye*, c. 27, s. 452.

⁵² *Usulu Mezhebi's-Şiati'l-İsna Aşeriyye* kitabında Dr. Nasır el-Kafarî ve *el-Şia ve Ehlu'l-Beyt* kitabında İhsan İlahi Zahir gibi isimler bu şüpheyi zikretmiştir.

1. İbn Teymiyye bu meseleyi Taberî'ye nispet etmiştir. Oysa yapılan tahkikte Tarih-i Taberî'nin hiçbir yerinde İmam Hasan Askerî'nin (a.s) kısır olduğuna değinilmediği somut biçimde ortaya çıkmakta ve “لم يكن له نسل ولا عقب” “Onun nesli ve geride kalanı yoktu” tabiri bu kitapta asla yer almamaktadır. Ehl-i Sünnet muhakkiklerden olan ve *Minhacu's-Sünne* kitabını tahkik eden Muhammed Reşad Salim, konunun Taberî tarihinde yer almadığını görünce İbn Teymiyye'nin sözünü müstenid yapabilmek için mecburen *Minhacu's-Sünne*'nin dipnotunda⁵³ bu cümleyi, yazarı Arib b. Sa'd Kurtubî olan *Sılatu Tarihi't-Taberî* kitabına⁵⁴ nispet eder. Ama hiç farkında değildir ki, bu kitap elimizde mevcuttur ve orada İmam Askerî'nin (a.s) çocuk sahibi olmadığı hakkında böyle bir ifade geçmemektedir. Bilakis Muhammed Reşad, yaptığı bu işle İbn Teymiyye'nin yalanını örtbas etmek istemiştir. *Sılatu Tarihi't-Taberî*'de bu manadaki “لم يعقب الحسن” “*Hasan, geride kimseyi bırakmadı*” cümlesi⁵⁵ bir mesele hakkında geçer ama bu konunun İmam Askerî (a.s) ile hiçbir irtibatı yoktur. Oradaki mesele de şudur ki, Abbasilerin iktidar zamanında bir şahıs “Ben Muhammed b. Hasan b. Ali b. Musa b. Cafer el-Rıza'nın (a.s) çocuğuyum” iddiasında bulunur. Onun bu sözünü tekzip ederken bir grup insan “لم يعقب الحسن”, “İmam Rıza'nın (a.s) evladı Hasan'ın hiç çocuğu yoktu” der. O şahsın yalanı ortaya çıktıktan sonra uyarı

cezası olarak onu eşeğe ters bindirir ve sokaklarda gezdirirler.⁵⁶

İbn Teymiyye'nin şüphesi ve Muhammed Reşad'ın istinadının temelsiz olduğu anlaşıldığına göre burada zikredilmesi zaruri olan nokta şudur ki, Kurtubî'nin *Sılatu Tarih*'te zikrettiği naklin bazı sorunları vardır. Çünkü Kurtubî'nin bu vaka için herhangi bir kaynak ve sened zikretmemesi bir yana, zaten kendisi de meçhul biridir. Sadece Zerkelî onun şerh-i haline kısaca işaret etmiştir ve onun aslen Hıristiyan olduğuna inanır.⁵⁷

Bu konudaki diğer bir mesele, ulema arasında İmam Rıza'nın (a.s) Hasan adında bir oğlu olup olmadığı ihtilafıdır. Muhammed b. Talha Şafî⁵⁸ ve Sibt b. Cevzî⁵⁹ Hazret'in Hasan adında bir çocuğu olduğuna inanmaktadır. Ama Şeyh Müfid şöyle yazar:

“İmam Rıza (a.s) dünyaya veda ettiğinde kendisinden sonra imamete geçen oğlu, yani Hz. Muhammed b. Ali (a.s) dışında geride bir evlat bıraktığına rastlamıyoruz.”⁶⁰

Allame Hillî de şöyle der:

“İmam Rıza (a.s) dünyadan göçtüğü sırada Muhammed (a.s) ve Musa adında iki evladı vardı.”⁶¹

Şu halde bu meseledeki ihtilaf, Hasan b. Ali b. Musa el-Rıza'nın (a.s) çocuğu olup olmadığı hadisesinin *Sılatu Tarih*'teki nakli hakkında tereddüde yol açmaktadır.

⁵³ İbn Teymiyye, Ahmed, *Minhacu's-Sünneti'n-Nebeviyye*, c. 4, s. 87.

⁵⁴ Bu kitap Tarih-i Taberî'nin tamamlayıcısıdır.

⁵⁵ Hasan'ın çocuğu yoktu.

⁵⁶ Kurtubî, Arib b. Sa'd, *Sılatu Tarihi't-Taberî*, s. 35.

⁵⁷ Zerkelî, Hayruddin, *el-A'lam*, c. 4, s. 227.

⁵⁸ Şafî, Muhammed b. Talha, *Metalibu's-Seul fi Menakibi Âli'r-Rasul*, s. 303.

⁵⁹ Sibt b. Cevzî, Şemsuddîn, *Tezkiretu'l-Havas*, s. 321.

⁶⁰ Müfid, Muhammed b. Muhammed, *el-İrşad*, c. 2, s. 271.

⁶¹ Hillî, Ali b. Yusuf, *el-Adedu'l-Kaviyye li-Def'i'l-Mehavifi'l-Yevmiyye*, s. 294.

Dolayısıyla İbn Teymiyye'nin sözü delilsizdir ve hiçbir dayanağı yoktur. *Sıratu Tarih*'te bir mevzu zikredilmişse bile İmam Askerî'nin (a.s) çocuğu olmadığı konusuyla irtibatı bulunmayan başka bir olayla alakalıdır.

2. Burada İbn Teymiyye'nin karşısına dikilen diğer bir sorun, İmam Hasan Askerî'nin (a.s) evlat sahibi olmadığı iddiasını Abdülbaki b. Kâni'ye nispet etmesi ama bu hususta hiçbir sened ve dayanak ortaya koymamasıdır. Bu bir yana, İbn Teymiyye, sözünü Ehl-i Sünnet ulema arasında hiç yeri olmayan bir kimseye nispet etmektedir. Ehl-i Sünnet onu zayıf kabul etmiş ve onun hakkında itibarını düşüren sözler sarfedilmiştir. Zehebî, Abdülbaki'nin biyografisinde şöyle yazar:

Darekütî der ki: "Rivayetleri ezberler ama hata yapardı. Üstelik hatasında ısrar ederdi." Berkanî de "Bana göre zayıf biridir." demiştir. Hatib Bağdadî, Ezherî'den, o da Ebu'l-Hasan b. Furat'tan nakletmiştir: "İbn Kân' için ölümünden iki yıl önce delirdiği nakledilmiştir. Bu nedenle ben ondan rivayet dinlemeyi bıraktım. Çünkü bir topluluk onun delirdiği sırada ondan rivayet dinlemişti."⁶²

3. İbn Teymiyye'nin sözü, İmam Mehdi'nin (a.f) doğduğunu ve İmam Hasan Askerî'nin

(a.s) evlatlarından olduğunu söyleyen Ehl-i Sünnet'in büyüklerinin, özellikle de meşhur nesep ulemasının görüşüne aykırıdır. Örnek olarak birkaç ismi zikredeceğiz: İbn Haldun⁶³, Zehebî⁶⁴, Fahir Razî⁶⁵, İbn Hacer⁶⁶, İbn Esir⁶⁷, İbn Hallikân⁶⁸, Sıbt İbn Cevzî⁶⁹, Safedî⁷⁰, İbn Sabbağ⁷¹, Zerkelî⁷² ve Gencî Şafîî⁷³.

Şu halde İmam Hasan Askerî'nin (a.s) çocuğu olmadığını öne süren İbn Teymiyye'nin sözü delilsiz bir iddiadır.

İmam Mehdi'nin Ömrünün Uzun Olamayacağına Dair İbn Teymiyye'nin Delilleri

İbn Teymiyye, Peygamber'in ümmetinden birinin ömrünün uzun olmasındaki imkânsızlık hakkında birtakım deliller beyan ederken bu metotla İmam Mehdi'nin (a.s) hayatta olduğunu inkar etmeye ve kendi düşüncesince Şiilerin inancına bâtil mührü vurmaya çalışmıştır.

Bu konuda şöyle der:

Bir Müslümanın ömrünün, Ümmet-i Muhammed'deki fertlerin âdetine uygun müddetin iki katı olması (İmam Mehdi'nin ömrü) yalan olduğu belli gerçek dışı bir şeydir. Zira İslam'da 120 seneden fazla ömür sürmüş kimse mevcut değildir.⁷⁴

⁶² Zehebî, Muhammed b. Ahmed, *Tezkiretu'l-Huffaz*, c. 3, s. 883.

⁶³ Bkz: İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed, *Tarihu İbn Haldun*, c. 4, s. 148.

⁶⁴ Bkz: Zehebî, Mahmud, b. Osman, *Tarihu'l-İslam ve Vefeyatu'l-Meşahir ve'l-A'lam*, c. 19, s. 113.

⁶⁵ Bkz: Razî, Fahrüddin, *el-Şeceretu'l-Mübareke fi Ensabi't-Talibiyye*, s. 78-79.

⁶⁶ Bkz: Heytemî, İbn Hacer, a.g.e., c. 2, s. 601.

⁶⁷ Bkz: İbn Esir Cezerî, İzzeddin, *el-Kamil fi't-Tarih*, c. 6, s. 249-250.

⁶⁸ Bkz: İbn Hallikan, Şemsüddin, *Vefeyatu'l-A'yan ve Enbau Ebnai'z-Zaman*, c. 4, s. 176.

⁶⁹ Bkz: Sıbt b. Cevzî, Şemsüddin, a.g.e., s. 204.

⁷⁰ Bkz: Safedî, Salahüddin, *el-Vaafi bi'l-Vefeyat*, c. 2, s. 249.

⁷¹ Bkz: İbn Sabbağ Malikî, Ali b. Muhammed, *el-Fusulu'l-Mühimme fi Ma'rifeti'l-Eimme*, c. 2, s. 682.

⁷² Bkz: Zerkelî, Hayrüddin, a.g.e., c. 6, s. 80.

⁷³ Bkz: Gencî Şafîî, Muhammed b. Yusuf, *Kıfayetu't-Talib fi Menakıb Ali b. Ebi Talib*, 7, s. 100.

⁷⁴ Bkz: İbn Teymiyye, Ahmed, a.g.e., c. 4, s. 91.

Sözünün devamında tespitini ispatlamak için Peygamber'den (s.a.a) iki rivayete sınırlıdır. Buharî'den nakille zikrettiği rivayette şöyle geçer:

Abdullah b. Ömer'den nakledilmiştir: Allah Rasülü, ömrünün son gününde yatış namazını bizimle kıldı. Selam verdiğiğinde bize döndü ve şöyle buyurdu:

“Bu geceyi hafızınıza kaydedin. Çünkü bu tarihten itibaren yüz yıl geçtikten sonra yeryüzünde bulunanlardan geriye kimse kalmayacak.”⁷⁵

İkinci rivayet Tirmizî'den nakledilmiştir: Ebu Hureyre'den nakledildiğine göre Allah Rasülü (s.a.a) dedi ki:

“Ümmetimin ömrü altmış ile yetmiş yıl arasındadır.”⁷⁶

İbn Teymiyye bu iki rivayeti zikretmekle, Hz. Mehdi'nin uzun ömürlü olacağı iddiasının yalan olduğunu ve Peygamber'in (s.a.a) ümmetindeki âdete aykırı düştüğünü ispatlamak, sonuç itibarıyla de Şia'nın itikatlarından olan İmam Mehdi'nin (a.s) hayatta bulunduğu inancını hedef almak istemiştir.

İbn Teymiyye'nin İstinat Ettiği Rivayetlerin Tenkidi

Birinci rivayetin İmam Mehdi'nin (a.f) uzun ömürlü olmasıyla hiç ilgisi yoktur. Çünkü rivayet, Peygamber'in (s.a.a) zamanında yeryüzünde bulunan ve hayatta olan kimseleri kapsamaktadır. Allah Rasülü (s.a.a) “*Bunlar yüz yıl sonra yeryüzünde kalmayacak*

ve ölecek.” buyurmaktadır. Dolayısıyla bu hadis İmam-ı Zaman'ı (a.s) kapsamamaktadır. Zira Hazret, hicretten 242 yıl sonra dünyaya gelmiştir ve Allah Rasülü'nün zamanında doğmamıştır.

İbn Kuteybe bu rivayeti şöyle izah eder: Bu hadisin ravileri ondan bir cümleyi düştürmüş veya unutmuş olmalıdır. Yahut Peygamber (s.a.a) şöyle buyurmuş olabilir: “Yeryüzünde bugün aranızda bulunanlardan kimse kalmayacak” yani bu mecliste hazır bulunan kimselerden veya sadece sahâbeden kimse kalmayacak. Bu durumda ravi “منكم” “Sizden” kelimesini atmış demektir.⁷⁷ Tahavî de bu rivayeti naklettikten sonra aynı izahı yapmış ve şöyle demiştir: Ali'nin (a.s) sözünde Allah Rasülü'nün (s.a.a) kastettiği şeyin, o gün yeryüzünde bulunan kimseler olduğunu, bunun dışındakiler olmadığını görüyoruz.⁷⁸

Bundan dolayı zikredilen izahlarla birlikte bu rivayet gelecekteki insanları, özellikle Hz. Mehdi'yi (a.s) kapsamamakta ve Peygamber'in (s.a.a) ümmeti için ömrün uzunluğunun muhal olduğunu ispatlamamaktadır. İbn Teymiyye'nin istinadı iddiadan başka bir şey değildir. Rivayetin muhataplara ya Allah Rasülü'nün meclisinde hazır bulunanlardır ya da sahâbenin generlidir. Aynı şekilde Allah Rasülü'nün (s.a.a) maksadı da, yüz yıl sonra bile başka hiç kimsenin ömrünün uzun olmayacağı ve ümmetinin fertlerinin kıyamete kadar yüz yıldan daha az ömür süreceği değildir. Çünkü o tarihten sonra yüz yıl yaşayan pek çok insan geldi. Bunlara daha sonra değineceğiz.

⁷⁵ Buharî, Muhammed b. İsmail, a.g.e., c. 1, s. 55, h, 116; Nişaburî, Müslim b. Haccac, *Sahihu Müslim*, c. 4, s. 1965.

⁷⁶ Tirmizî, Muhammed b. İsa, *Sünenü't-Tirmizî*, c. 4, s. 566, h. 2331.

⁷⁷ Dineverî, Abdullah b. Müslim, *Te'vilu Muhtelifi'l-Hadis*, s. 99.

⁷⁸ Tahavî, Ahmed b. Muhammed, *Şerhu Müşkülü'l-Asar*, c. 1, s. 348.

İbn Teymiyye'nin sözü, İmam Mehdi'nin (a.f) doğduğunu ve İmam Hasan Askerî'nin (a.s) evlatlarından olduğunu söyleyen Ehl-i Sünnet'in büyüklerinin, özellikle de meşhur nesep ulemasının görüşüne aykırıdır. Örnek olarak birkaç ismi zikredeceğiz: İbn Haldun, Zehebî, Fahu Razi, İbn Hacer, İbn Esir, İbn Hallikân, Sıbt İbn Cevzî, Safedî, İbn Sabbağ, Zerkelî ve Gencî Şafî. Şu halde İmam Hasan Askerî'nin (a.s) çocuğu olmadığını öne süren İbn Teymiyye'nin sözü delilsiz bir iddiadır.

İslam ümmeti için uzun ömür sahibi olmanın muhal görülmesi gerektiğine dair İbn Teymiyye'nin ikinci delili Peygamber'in (s.a.a), ümmetinin ömrünü altmış ile yetmiş yıl arasında sınırlamasıdır.

Bu delile cevap da şudur: Bu rivayet, Ehl-i Sünnet ulemasının da işaret ettiği gibi ümmetin ortalama ömrünü beyan etmekte, ömrün uzunluğunu altmış veya yetmiş yıla sınırlandırmamaktadır. Rivayet insanların çoğunluğunun ömür süresini açıklamaktadır. Zira çoğu insan hadiste işaret edilen yaşa kadar ömür sürer. Ali Kârî ve Mebar Kefurî, rivayette muradın, Allah Rasûlü'nün (s.a.a) ümmetindeki ömür süresinin benimsenmiş, ortalama ve mutedil ömürlerden olduğuna, ümmetin çoğunluğunun bu iki sayı arasında öldüğüne değinmiştir. Nitekim Peygamber'in (s.a.a), halifelerin, Hz. Ali (a.s), ulema ve evliyadan diğerlerinin ömrü hep böyle olmuştur.⁷⁹

Dolayısıyla bu iki rivayetle Hz. Mehdi'nin (a.f) diri olduğunu muhal farzedenden İbn Teymiyye'nin iddiası tamamen temelsiz ve mantıksızdır ve uzun ömrün mümkün olduğunu ispatlayan diğer delillerle çelişmektedir.

Uzun Ömrün Mümkün Olmasının Delilleri

İbn Teymiyye'nin iddiasının aksine, insan için uzun ömrün mümkün olduğunu ispatlayan deliller vardır. Bu delillerin başında Kur'an gelir. Kur'an'da yalnızca uzun ömrü değil, ebedi ömrün mümkün olduğunu haber veren bir ayet vardır. Bu ayet Hz. Yunus (a.s) hakkındadır. Allah şöyle buyurur:

”فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ. لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ“

⁷⁹ Mebar Kefurî, Muhammed Abdurrahman, a.g.e., c. 6, s. 513; Kârî, Ali b. Sultan, a.g.e., c. 9, s. 46.

“Eğer o (Yunus) balığın karnında tesbih etmeseydi yeniden dirilme gününe balığın karnında kalırdı.”⁸⁰

Ayet-i şerifeye dikkat edilirse, biyologların terminolojisinde ebedi ömür olarak adlandırılan çok uzun ömür (Yunus aleyhisselamın asrından kıyamete kadar) Kur'an-ı Kerim açısından insan ve balık için mümkün bir şeydir.

Akla göre de bir kimsenin ömrünün uzun olması, hatta binlerce yıl sürmesinin hiçbir mahzuru yoktur ve muhal değildir. Nitekim Fâhrü Razî de bu noktayı vurgulamıştır.⁸¹

Uzun ömür sahibi olmak bilimsel açıdan da muhal değildir. Şu ana dek hiç kimse insan ömrü için belirli bir müddeti ispatlayamamıştır. Muhammed Bâkır Sadr, *Bahsu Havli'l-Mehdi* kitabında İmam Mehdi (a.s) için uzun ömrün mümkün olduğu bahsinde bazı noktaları anlatmış ve bilim açısından uzun ömrün muhal olmadığını ispatlamıştır.⁸²

Tarih boyunca uzun ömürlü insanların varlığı her asırda insan için uzun ömrünün mümkün olduğunu kanıtlamakta ve bilimselleştirmekte, aynı şeyin gelecekte de vuku bulmasını mümkün kılmaktadır. Toplumların tarihi pek çok kimsenin ömrünün, genel ve ortalama ömürden fazla olduğunu göstermektedir. Ehl-i Sünnet ulemanın, nahiv ve lugat âlimi, şair ve edebiyat ilimlerinde

imam olarak zikrettiği⁸³ İbn Hâtim Sicistanî, *el-Muammerin ve'l-Vesaya* kitabında, ömürleri doğal ömürden çok fazla kişilere yer vermiştir. Hatta Peygamber'in (s.a.a) ümmetinden de ömürleri ikiyüz yıl, ikiyüzelli yıl, üçyüz yıl, beşyüz yıl, altıyüz yıldan fazla olan kimselerin adını verir.⁸⁴

Burada önem arzeden nokta şudur ki, Ehl-i Sünnet'in büyükleri, İmam Mehdi'nin (a.s) ömrünün uzun olmasının imkânını belirtmiş ve böyle bir ömrün Hazret için mümkün olmasını muhal görmemiştir. Kunduzî, Gencî Şafî'nin sözünü şöyle nakleder: “Şu halde o hayattadır ve gaip olduktan itibaren şu ana kadar mevcut ve bâkidir. Hz. İsa, Hızır ve İlyas'ın bâki olması deliliyle onun varlığı ve bekasında da hiçbir çekince yoktur.”⁸⁵ Aynı şekilde Şa'ranî'den şöyle nakleder: “Mehdi, İmam Hasan Askerî'nin (a.s) oğludur. Doğumu hicri 255 senesinin Şaban ayında gece yarısı gerçekleşmiştir. İsa b. Meryem ile biraraya gelecekleri zamana dek bâki ve hayattadır.”⁸⁶ Allame Bedahşî, Allame Ebyarî, Abdurrahman Bâalevî⁸⁷ gibi diğer Ehl-i Sünnet âlimleri de İmam Mehdi'nin (a.f) diri olduğunu ve uzun ömrünü dile getirmişlerdir.

İnsanların uzun ömürlü olmasının imkânı konusunda zikredilmiş bu delillere rağmen İmam Mehdi'nin de (a.f) böyle uzun ömrü olmasında ne gibi sorun vardır?

⁸⁰ Saffat 143-144.

⁸¹ Razî, Fahrüddin, Tefsir-i Kebir, c. 25, s. 38.

⁸² Sadr, Muhammed Bâkır, *el-Buhus Havle'l-Mehdi* (accelallahu teala ferecehu's-şerif), s. 66.

⁸³ İbn Hallikan, Ahmed b. Muhammed, a.g.e., c. 2, s. 430-431.

⁸⁴ Sicistanî, Sehl b. Muhammed, *el-Muammerun ve'l-Vesaya*, s. 1-45.

⁸⁵ Kunduzî, Süleyman b. İbrahim, *Yenabiu'l-Mevedde le-Zevi'l-Kurba*, c. 3, s. 348.

⁸⁶ A.g.e., c. 3, s. 345.

⁸⁷ Mer'eşî Necefi, Seyyid Şihabuddin, *Şerhu İhkaki'l-Hak*, c. 13, s. 92-95.

İbn Teymiyye'nin Hz. Mehdi'nin Çocukken İmameti Hakkındaki Şüphesi

İbn Teymiyye, İmam Mehdi'nin (a.f) çocukluğunda imam olması hakkında, henüz rüşd ve yükümlülük yaşına ulaşmamış birisinin topluma imamet kabiliyetine sahip olamayacağına inanmaktadır.

”وَابْتَلُوا الْيَتَامَىٰ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ“

“Yetimleri, nikâha erişecekleri çağa kadar deneyin; şayet kendilerinde olgunlaşma gördünüz mü hemen onlara mallarını verin.”⁸⁸

Bu ayete dayanarak Hz. Mehdi'nin (a.f) çocuk olduğu ve henüz rüşd ve yükümlülük yaşına erişmediği, bu yüzden reşid olana ve izdivaç zamanına dek malların ona verilemeyeceğini iddia eder. Şu halde malı ve canı üzerinde tasarrufta bulunamayan biri Müslümanların imamı nasıl olabilir?⁸⁹

Bu Şüpheye Cevap

İbn Teymiyye'nin bu sözü nas karşısında içtihaddır. Çünkü Kur'an açısından çocukken imamet, nübüvvet ve velayet imkânsız bir şey olmamak bir yana, bilakis Kur'an şöyle buyurur: “Velayet ve imameti bazı kimselere çocukken verdik.” Allah, Hz. Yahya'ya (a.s) hitaben şöyle buyurur:

”يَا يَحْيَىٰ خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ وَآتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا“

“Ey Yahya, semavi kitabımızı kuvvetle tut. Ona, çocukken nübüvvet makamı verdik.”⁹⁰

Yine İsa (a.s) hakkında şöyle buyurur:

”قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا.“
”قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آتَانِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا“

“Dediler ki: Beşikteki bir çocukla nasıl konuşalım? İsa dile geldi ve dedi ki: Ben Allah'ın kuluyum. O bana (semavi) kitap verdi ve beni peygamber yaptı.”⁹¹

Fahru Razî, Allah'ın Hz. Yahya'ya (a.s) verdiği hüküm hakkında şöyle der: “Bu ayet-i şerifede geçen hükümden murad nübüvvetdir. Zira Allah Teâla onun akli daha çocukken muhkem ve mükemmel yaptı ve ona vahiy gönderdi.” Allah, yetişkinen risalete eriştiği Hz. Musa (a.s) ve Hz. Muhammed'in (s.a.a) aksine Hz. Yahya (a.s) ve Hz. İsa'yı (a.s) neden çocukluklarında peygamber seçti? Kunduzî, İsa hakkındaki ayeti ve Yahya hakkında olan önceki ayeti şahit göstererek şöyle yazar: “Denmiştir ki, Allah ona (Mehdi) çocukluğunda hikmet ve faslul-hitap lütfetti. Onu âlemler için alamet yaptı.”⁹²

Küçük bir çocuğun nübüvvet makamına ulaşma kabiliyetini gösteren zikredilen ayetler haricinde, küçük bir çocuğun, sadece büyüklerin yapabileceği nice işi Allah'ın izniyle başarma yeteneği taşıdığını tespit eden başka ayetler de vardır. Kur'an-ı Kerim, Hz. Yusuf (a.s) ve Zeliha vakasında ufak bir çocuğun şahitlik etmesi hakkında şöyle buyurur:

⁸⁸ Nisa 6.

⁸⁹ İbn Teymiyye, Ahmed, a.g.e., c. 4, s. 89.

⁹⁰ Meryem 12.

⁹¹ Meryem 29-30.

⁹² Kunduzî, Süleyman a.g.e., c. 3, s. 17.

”وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ أَهْلِهَا إِن كَانَ قَمِيصُهُ قُدًّا
مِّن قَبْلِ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ. وَإِن
كَانَ قَمِيصُهُ قُدًّا مِّن دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ
الصَّادِقِينَ“

“Kadının akrabalarından bir şahit şahitlik etti ve dedi ki: Eğer Yusuf’un gömleği önden yırtılmışsa kadın doğru söylüyor

demektir ve Yusuf yalancıdır. Eğer gömlek arkadan yırtılmışsa kadın yalancıdır ve Yusuf doğru söyleyenlerdendir.”⁹³

Ehl-i Sünnet müfessirler bu şahit hakkında onun kim olduğuna dair muhtelif kaviller nakletmiştir. Bu görüşlerin arasında onun, Hz. Yusuf’un (a.s) temizliğine şahadet eden beşikteki bir çocuk olduğu da vardır.

⁹³ Yusuf 26-27.

Fahru Razî, Allah’ın Hz. Yahya’ya (a.s) verdiği hüküm hakkında şöyle der: “Bu ayet-i şerifede geçen hükümden murad nübüvvettir. Zira Allah Teâlâ onun aklını daha çocukken muhkem ve mükemmel yaptı ve ona vahiy gönderdi.” Allah, yetişkinen risalete erdirdiği Hz. Musa (a.s) ve Hz. Muhammed’in (s.a.a) aksine Hz. Yahya (a.s) ve Hz. İsa’yı (a.s) neden çocukluklarında peygamber seçti? Kunduzî, İsa hakkındaki ayeti ve Yahya hakkında olan önceki ayeti şahit göstererek şöyle yazar: “Denmiştir ki, Allah ona (Mehdi) çocukluğunda hikmet ve faslul-hitap lütfetti. Onu âlemler için alamet yaptı.”

Taberî⁹⁴, Sa'lebî⁹⁵, Beğavî⁹⁶, Kurtubî⁹⁷, İbn Kesir⁹⁸, Suyutî⁹⁹ ve diğerleri bu görüşü tefsirlerinde işaret etmişlerdir.

Hulasa nübüvvet makamına ulaşmak için kişinin yaşı kriter olmadığı gibi imamette de şart değildir. Bilakis fikrî liyakat, kemal ve rüşdün ölçüsüdür. Nitekim Hz. Ali de (a.s) işte bu fikrî kemal ve rüşd nedeniyle çocuk yaşında Peygamber'in (s.a.a) vasisi ve halifesi seçildi ve insanlar ona itaate memur edildi.¹⁰⁰ İmam Hasan ve İmam Hüseyin'in (a.s) henüz küçük birer çocukken mübahale olayına katılmaları onların büyüklüğüne ve bu iki çocuğun küçük yaştaki kabiliyetine delalet etmektedir. Keza bu büyük şahsiyetlerin Peygamber'e çocukken biat etmesi de¹⁰¹ kriterin yaş değil, akıl rüşd olduğunu göstermektedir. Buna rağmen Allah'ın, Hz. Mehdi'yi (a.s), Hazret'in fikrî rüşd ve kemali nedeniyle Müslümanlar için imam tayin etmesinde itiraz edilecek ne vardır?

Yapılan açıklamalardan anlaşılmalıdır ki, İbn Teymiyye'nin kendi iddiasını ispatlamak için istinat ettiği ayet, kâmil akıl ve rüşd sahibi Masum İmam'ı kapsamamaktadır. Nitekim Şeyh Müfid, bu ayet sarılarak çocuk yaşta imameti kabul etmeyen kimselere şöyle cevap verir: "Bu itiraz dinde basireti olmayan birinden gelmektedir. Çünkü kavmin bu babta güvendiği ayet hâstur, âmm değil. Bu durumda Masum İmam'a şamil olamaz. Zira Allah Teâla burhan-ı kıyasî ve delil-i sem'î ile onların imametini tespit

etmiştir. Bu da İmamların, ayette muhatap alınan yetimler cümlesinden çıktığının delilidir."¹⁰² Ayrıca bu ayetin akli noksan kimselerle ilgili olduğuna ümmet arasında hiçbir ihtilaf yoktur.

Sonuç

İbn Teymiyye'nin Mehdi'lik meselesine itikadı olduğu sabittir. Keza beklenen Mehdi'nin (a.f) Allah Rasülü'nün Ehl-i Beyt'inden olacağı ve Hz. Zehra'nın (a.s) evlatlarından çıkacağını da belirtmektedir. Ama İbn Teymiyye'nin dayandığı, Hz. Mehdi'nin (a.f) babasının adının Abdullah olduğuna ilişkin rivayet zayıftır. Hz. Mehdi'nin (a.f) İmam Hasan'ın (a.s) evladı olduğu yönündeki sözünün delilinde ciddi sorunlar vardır ve Hazret'in İmam Hüseyin'in (a.s) evladı olduğunu söyleyen rivayetlerle çelişmektedir. Yine ispatlandı ki, İbn Teymiyye'nin, İmam Askerî'nin (a.s) çocuk sahibi olmadığı iddiası gayri sahih ve yalan bir iddiadır. İmam Mehdi'nin (a.f) uzun ömrünün muhal olduğunu öne süren şüpheye de cevap verilmiştir. İbn Teymiyye'nin bu konuda istinat ettiği iki rivayetin iddiasıyla bağı yoktur. İbn Teymiyye'nin münakaşa konusu olan İmam Mehdi'nin (a.f) çocukken imameti bahsinde de şöyle cevap verilmiştir: Çocuklukta nübüvvet ve imamet mümkün bir şeydir ve bunun şahidi, işaret edildiği gibi bizzat Kur'an'dır.

⁹⁴ Taberî, Muhammed b. Cerir, a.g.e., c. 12, s. 193.

⁹⁵ Sa'lebî, Ahmed, *el-Keşf ve'l-Beyan*, c. 5, s. 214.

⁹⁶ Hüseyin b. Mesud, Beğavî, *Tefsiru'l-Beğavî*, c. 2, s. 421.

⁹⁷ Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, c. 9, s. 172.

⁹⁸ İbn Kesir, İsmail, *Tefsiru'l-Kur'an*, c. 2, s. 476.

⁹⁹ Suyutî, Celaleddin, *el-Dürrü'l-Mensur*, c. 4, s. 526.

¹⁰⁰ Taberî, Muhammed b. Cerir, *Tarihu't-Taberî*, c. 1, s. 542.

¹⁰¹ İbn Abdurebah, Ahmed b. Muhammed, *el-İkdu'l-Ferid*, c. 4, s. 359.

¹⁰² Bkz: Müfid, Muhammed, *el-Fusulu'l-Muhtara*, s. 150.

Kaynakça

- Askalanî, İbn Hacer: *Fethu'l-Bari Şerhi Sahihi'l-Buharî*, tahkik: Muhibbiddin el-Hatib, Beyrut: Daru'l-Ma'rife, tarihsiz.
- Azimâbâdî, Muhammed Şems Hak Azim: *Avnu'l-Ma'bud Şerhi Süneni Ebi Davud*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ikinci baskı, tarihsiz.
- Beğavî, Hüseyin b. Mesud: *Tefsiru'l-Beğavî*, tahkik: Halid Abdurrahman, Beyrut: Daru'l-Ma'rife, tarihsiz.
- Buharî, Muhammedb. İsmail: *Sahihu'l-Buharî*, tahkik: Muhammed Hamid, Daru İbni'l-Kayyim, ikinci baskı, hicri kameri 1406.
- Camiu'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, Beyrut: Daru'l-Fikr, hicri kameri 1405.
- Cezerî, Şemsuddin: *Esna'l-Metalib fi Menakibi'l-İmam Ali aleyhisselam*, Tehran: Nakş-i Cihan, tarihsiz.
- DaiFu Süneni Ebi Davud*, Riyad: Mektebetu'l-Mea'rif, li'n-Neşri ve't-Tevzi', birinci baskı, hicri kameri 1423.
- Dineverî, İbn Kuteybe: *Te'vilu Muhtelifi'l-Hadis*, tahkik: Muhammed Zehra el-Neccar, Beyrut: Daru'l-Ceyl, hicri kameri 1393.
- Ebi Davud Sicistanî, Süleyman b. Eş'as: *Sünenü Ebi Davud*, tahkik: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Beyrut: Daru'l-Fikr, tarihsiz.
- Ebrî, Muhammed b. el-Hüseyin: *Menakabu'l-İmami's-Şafî*, tahkik: Cemal Azun, Umman: el-Daru'l-Eseriyye, birinci baskı, hicri kameri 1430.
- Elbanî, Nasıruddin: *El-Silsiletu'l-Ehadisi'-DaiFe ve'l-Mevdua ve Eseruha's-Seyyiu fi'l-Ümme*, Riyad: Mektebetu'l-Mearif li'n-Neşri ve't-Tevzi', birinci baskı, hicri kameri 1425.
- Gencî Şafî, Muhammed b. Yusuf: *El-Beyan fi Ahbari Sahibi'z-Zaman*, Tehran: Daru İhyai't-Turasi Ehli'l-Beyt, ikinci baskı, hicri kameri 1404.
- Hâkim, Muhammed b. Abdullah: *El-Müstedrek ale's-Sahihayn*, tahkik: Mustafa Abdulkadir Ata, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, birinci baskı, hicri kameri 1411.
- Heytemî, İbn Hacer: *El-Savaiku'l-Muharrika ala Ehli'r-Rafaza ve'd-Dalal ve'z-Zındıka*, tahkik: Abdurrahman b. Abdullah Türki ve Kamil Muhammed el-Harat, Beyrut: Müessesetu'r-Risale, hicri kameri 1417.
- Hillî, Hasan b. Yusuf: *El-Adedu'l-Kaviyye li-Def'i'l-Mehavifi'l-Yevmiyye*, tahkik: Seyyid Mehdi Recayî, Kum: Seyyidu's-Şüheda aleyhisselam, birinci baskı, hicri kameri 1408.
- İbn Abdurebah, Ahmed b. Muhammed: *el-İkdu'l-Ferid*, Beyrut, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, üçüncü baskı, tarihsiz.
- İbn Asakir, Ali b. Hasan: *Tarihu Medineti Dımeşk ve Zikru Fadliha ve Tesmiyetu men Halleha mine'l-Emasil*, tahkik: Muhibbud-din, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1995.
- İbn Babeveyh, Muhammed b. Ali: *Kemalu'd-Din ve Tamamu'n-Ni'me*, Tehran: İslamiyye, ikinci baskı, hicri kameri 1395.
- İbn Baz, Abdulaziz, *Mecmu Fetava*, Eşref Ali cemaahu ve tabaahu: Muhammed b. Sa'd el-Şüvey'ar Masdaru'l-Kitab Mevku'r-Riaseti'l-Âmme li'l-Buhusi'l-İlmiyye ve'l-İfta.
- İbn Baz, Abdulaziz: *Mecmu Fetava ve Makalatu Metbuati ve Mecelletu'l-Camiati'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere*, birinci yıl, sayı 3, hicri şemsi 1388.
- İbn Hacer Askalanî, Ahmed b. Ali b. Hacer Ebu'l-Fadl, *el-İsabe fi Temyizi's-Sahabe*, tahkik: Ali Muhammed Becavî, Beyrut: Daru'l-Ceyl, birinci baskı, hicri kameri 1412.
- İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddime İbn Haldun*, Beyrut: Daru'l-Kalem, beşinci baskı, 1984.
- İbn Kayyim Cevziyye, Muhammed b. Ebibekr: *el-Menaru'l-Münif*, tahkik: Abdulfettah

- Ebu Gudde, Haleb: Mektebu'l-Matbuati'l-İslamiyye, ikinci baskı, hicri kameri 1403.
- İbn Kesir, İsmail b. Ömer: *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, Beyrut: Daru'l-Fikr, hicri kameri 1401.
- İbn Mace, Muhammed b. Yezid: *Sünenu İbn Mace*, tahkik: Muhammed Fuad Abdulkaki, Beyrut: Daru'l-Fikr, tarihsiz.
- İbn Sebbağ, Ali b. Muhammed: *El-Fusulu'l-Mühimme fi Ma'rifeti'l-Eimme*, tahkik: Sami Gariñ, Kum: Daru'l-Hadis, hicri şemsi 1380.
- İbn Teymiyye, Ahmed Abdulhalim, *Hukuku Âli'l-Beyt*, muhakkik: Abdulkadir Ata, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, tarihsiz.
- Kârî, Ali b. Sultan: *Mirkatu'l-Mefatih Şerhi Mişkati'l-Mesabih*, tahkik: Cemal Aytanî, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, birinci baskı, hicri kameri 1422.
- Kıfayetu't-Talib fi Menakıb Ali b. Ebi Talib aleyhisselam*, Tehran: Daru İhyai't-Turasi Ehli'l-Beyt aleyhisselam, ikinci baskı, hicri kameri 1404.
- Kunduzî, Süleyman b. İbrahim: *Yenabiu'l-Mevedde le-Zevi'l-Kurba*, Daru'l-Usve, birinci baskı, hicri kameri 1416.
- Kurtubî, Arib b. Sa'd: *Sılatu Tarihi't-Taberî*, Beyrut: Menşuratu Müesseseti'l-İlmî li'l-Matbuat, tarihsiz.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed: *El-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, Kahire, Daru's-Şa'ab, tarihsiz.
- Kütüb ve Resail ve Fetava Şeyhulislam İbn Teymiyye*, tahkik: Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım Asımî Necdî, Mektebetu İbn Teymiyye, ikinci baskı, tarihsiz.
- Makdisî, Yusuf b. Yahya: *Akdu'd-Dürer fi Ahbari'l-Muntazır*, Kahire: Mektebetu Alemi'l-Fikr, birinci baskı, hicri şemsi 1399.
- Mebar Kefurî, İbn Abdurrahim: *Tuhfetu'l-Ehuzî*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, tarihsiz.
- Mefatihü'l-Ğayb*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, birinci baskı, hicri kameri 1421.
- Mer'eşî, Şihabuddin: *Şerhu İhkaki'l-Hak*, Kum: Menşurat Mektebetu Ayetillahi'l-Uzma el-Mer'eşî el-Necefi, tarihsiz.
- Mervezî, İbn Hammad: *Kitabu'l-Fiten*, Kahire: Mektebetu't-Tevhid, birinci baskı, hicri kameri 1412.
- Minhacu'l-Kerame*, Meşhed: İntişarat-i Tasua, birinci baskı, hicri şemsi 1379.
- Minhacu's-Sünneti'n-Nebeviyye*, tahkik: Muhammed Reşad Salim, Müessesetu Kurtuba, hicri kameri 1406.
- Müfid, Muhammed: *El-Fusulu'l-Muhtara*, Beyrut: Daru'l-Müfid, ikinci baskı, hicri kameri 1414.
- Nişaburî, Müslim b. Haccac: *Sahihu Müslim*, tahkik: Muhammed Fuad Abdulkaki, Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, tarihsiz.
- Razî, Fahrüddin: *El-Şeceretu'l-Mübareke fi Ensabi't-Talibiyye*, tahkik: Seyyid Mehdi Recayî, Kum: Mektebetu Ayetillahi'l-Uzma el-Mer'eşî, Seyyidü's-Şüheda, birinci baskı, hicri kameri 1409.
- Sadr, Muhammed Bâkır: *El-Buhus Havle'l-Mehdi*, tahkik: Abdulcebbar Şerare, Merkezu'l-Ğadir li'd-Dirasati'l-İslamiyye, birinci baskı, hicri kameri 1417.
- Safedî, Salahuddin: *El-Vafi bi'l-Vefeyat*, Beyrut: Daru İhyai't-Turas, hicri kameri 1420.
- Sa'lebî, Ahmed b. Muhammed: *El-Keşf ve'l-Beyan*, tahkik: Ebi Muhammed b. Aşur, Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, birinci baskı, hicri kameri 1422.
- Sibt b. Cevzî, Yusuf b. Ferğalî: *Tezkiretu'l-Havas*, Beyrut: Müessesetu Ehli'l-Beyt, hicri kameri 1401.
- Sicistanî, Sehl b. Muhammed: *El-Muammerun ve'l-Vesaya*, Nermefzar-i Camiu'l-Kebir.
- Silsiletu'l-Ehâdisi's-Sahîha ve Şey'un min Fikhiha ve Fevâidihâ*, Riyad: Mektebetu'l-Mea'rif, li'n-Neşri ve't-Tevzi', yeni baskı, tarihsiz.
- Suudî, Rebi b. Muhammed Suudî: *El-Şiatu'l-İmamiyyeti'l-İsna Aşeriyye fi Mizani'l-İslam*,

- Cidde, Mektebetu'l-İlm bi-Cidde, ikinci baskı, hicri kameri 1414.
- Suyutî, Abdurrahman: *El-Dürrü'l-Mensur*, Beyrut: Daru'n-Neşr - Daru'l-Fikr, 1993.
- Şafiû, Muhammed b. Talha: *Metalibu's-Seul fi Menakibi Âli'r-Rasul*, Beyrut: Birinci baskı, hicri kameri 1419.
- Şaşî, Heysem b. Kuleyb: *Müsnedu's-Şaşî*, tahkik: Mahfuzu'r-Rahman Zeynellah, Medine: Mektebetu'l-Ulum ve'l-Hikem, birinci baskı, hicri kameri 1410.
- Taberanî, Süleyman b. Ahmed: *El-Mu'cemu'l-Kebir*, tahkik: Hamdi b. Abdulmecid Selefî, Musul: Mektebetu'z-Zehra, ikinci baskı, hicri kameri 1404.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir: *Tarihu't-Taberî*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, tarihsiz.
- Tahavî, Ahmed b. Muhammed: *Şerhu Müşkili'l-Asar*, tahkik: Şuayb el-Arnaut, Beyrut: Müessesetu'r-Risale, birinci baskı, hicri kameri 1408.
- Tebrizü, Muhammed b. Abdullah: *Miškatu'l-Mesabih*, tahkik: Elbani, Beyrut: El-Mektebu'l-İslamî, üçüncü baskı, hicri kameri 1405.
- Tedribu'r-Ravi fi Şerhi Takribi'n-Nevavî*, tahkik: Abdulvahhab Abdullatif, Riyad: Mektebetu'r-Riyadi'l-Hadise.
- Tezkiretu'l-Huffaz*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, birinci baskı, tarihsiz.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa: *Sünenu't-Tirmizî*, tahkik: Ahmed Muhammed Şakir ve diğerleri, Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, tarihsiz.
- Vefeyatu'l-A'yan ve Enbau Ebnai'z-Zeman*, tahkik: İhsan Abbas, Lübnan: Daru's-Sekafe, tarihsiz.
- Ya'la, Bedruddin: *Muhtasaru'l-Fetava el-Misriyye li-İbni Teymiyye*, tahkik: Muhammed Hamid, Daru İbni'l-Kayyim, ikinci baskı, hicri kameri 1406.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed: *Tarihu'l-İslam ve Vefiyatu'l-Meşahir ve'l-A'lam*, tahkik: Ömer Abdusselam Tedmurî, Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabî, birinci baskı, hicri kameri 1407.
- Zerkelî, Hayruddin: *El-A'lam*, Beyrut: Daru'l-İlm li'l-Melayin, beşinci baskı, 1980.